

Legat Viktora D. Sonnenfelda u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek

Špoljarić, Marijana

Source / Izvornik: **Knjižničarstvo : glasnik Društva bibliotekara Slavonije i Baranje, 2008, 11-12, 153 - 169**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:206:013224>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2023-09-28**

Repository / Repozitorij:

[RGISKO - Repository of the City and University Library Osijek](#)

Marijana Špoljarić
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

LEGAT VIKTORA D. SONNENFELDA U GRADSKOJ I SVEUČILIŠNOJ KNJIŽNICI OSIJEK

U radu se predstavlja do sada nepoznata i neistražena privatna knjižnica osječkoga novinara, filozofa i prevoditelja Viktora D. Sonnenfelda. Kako bi se rasvijetlilo vrijeme nastanka legata, koja je danas u posjedu Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, potrebno je poznavati život i rad vlasnika i osnivača zbirke. Promatraju se kulturno-povijesne prilike u gradu Osijeku u vrijeme nastanka legata i mogući utjecaji na njegovo formiranje. Legat ima višestruki značaj za knjižnicu (zavičajni karakter, formalne vrijednosti, ex librisi, subjektivni razlozi), ali i mogući doprinos pri istraživanju stare knjige, privatnih knjižnica, socioloških istraživanja čitanja i kolekcionarstva, povijesti grada, odnosno intelektualne i kulturne povijesti u cjelini.

Legat Sonnenfeld vrijedan je doprinos povijesti knjižnica i kulturnoj baštini Slavonije i Baranje. Stoga ga je potrebno opisati, predstaviti i čuvati kako on ne bi bio neidentificirano i skriveno blago.

1. UVOD

Na području Slavonije mnogo je vrijednih zbirki knjiga i ostavština još uvijek neistraženo, mnogo ih je još uvijek nepoznato samim vlasnicima, ali i široj javnosti. Hrvatske knjižnice, samostani i muzeji posjeduju vrijednu građu, ali u mnogim slučajevima nedostupnu sa stajališta bibliografskog nadzora, pohrane i pristupa. Nemamo uvid u cjeloviti fond baštinskih privatnih knjižnica i zbirki te ih je mnogo nezabilježeno u evidenciji hrvatske kulturne baštine. Na taj se način ujedno umanjuju zadaci privatnih knjižnica u širem kontekstu očuvanja i širenja pisane kulturne baštine. Jedna od takvih neistraženih zbirki je i legat Viktora D. Sonnenfelda Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek. Stoga ćemo u radu predstaviti njezinoga vlasnika-osnivača i samu zbirku, pokušati objasniti okolnosti u kojima je legat nastajao te predstaviti vrijednost legata za knjižnicu i grad Osijek u kulturno-povijesnome kontekstu.

2. ŽIVOT I DJELO VIKTORA D. SONNENFELDA

Viktor D. Sonnenfeld rođen je 21. siječnja 1902. godine u Petrijevcima kraj Osijeka. U Osijeku je završio osnovnu školu i realnu gimnaziju. Studi-

rao je filozofiju u Zagrebu i Marseilleu. Odmah nakon povratka u Osijek, gdje je proveo cijeli svoj radni vijek, počeo se baviti publicistikom, posebno prijevodom filozofskih djela.¹ Viktor D. Sonnenfeld poznat je osječkoj i slavonskoj javnosti i kao dugogodišnji novinar koji je radio u predratnim osječkim listovima, a u Glasu Slavonije proveo je kao novinar-urednik kulturne rubrike više od 20 godina. Za svoj poratni rad dobio je i nagradu Božidar Maslarić.² Naveden je kao član uredništva osječkog Hrvatskog lista 1941. godine³, u redakciji lista 1948. godine⁴ te kao jedan od urednika 1962. godine⁵. Bio je prevoditelj s njemačkoga na hrvatski jezik, pretežno filozofskih, ali i kazališnih djela i feljtonskih romana u bibliotekama dnevnih novina (najviše u Biblioteci Hrvatskog lista). Prijevodi su mu objavljeni u izdavačkim kućama Veselin Masleša u Sarajevu, Naprijed u Zagrebu i Kultura u Beogradu. Sonnenfeld je bio član strukovnih udruženja Društva prevodilaca Hrvatske, Društva hrvatskih književnika, Udruge novinara Hrvatske i Udruge njemačkih prevoditelja.

U mirovinu je otišao 1969. godine. Iste je godine, 30. ožujka, umro.

Za razumijevanje djelovanja Viktora D. Sonnenfelda i prilika u kojima je nastajala njegova privatna knjižnica potrebno je proučiti njegov bibliografski rad. Za cjelovitu bibliografiju Viktora D. Sonnenfelda potrebno je detaljno istraživanje te rekonstrukcija njegova prevoditeljskoga rada.

Preveo je s njemačkoga na hrvatski jezik 940 naslova njemačkih filozofa i književnika⁶. Prevodio je Francisa Bacona, Johanna Gottlieba Fichtea, Georga Wilhelma Friedricha Hegela, Immanuela Kanta, Friedricha Wilhelma Josepha von Schellinga, Arthura Schopenhauera i druge. Zlata Živaković-Kerže⁷ navodi još i da je prevodio Friedricha Nietzschea, ali o tomu na pisane tragove do sada nismo naišli. Mnogo je vlastitih prevoditeljskih radova Sonnenfeld posjedovao u svojoj privatnoj knjižnici. Pripremao je prijevod Kantove Rechtslehre (Pravne teorije), a s Institutom za filozofiju u Zagrebu surađivao je na pripremi Filozofskog rječnika Matice hrvatske.⁸ Bavio se i prevoditeljskim književnim radom u Biblioteci Hrvatskog lista koja je izlazila od 1936. godine. Prevodio je feljtonske romane Eufemia Adlersfeld-Ballestrema, Marie Adelaide Belloc-Lowdens, Arthura Conana Doylea, Josepha Smitha Fletchera, Petera Franckea, Zene Greya, Texa Hardinga, Phil-

¹ Preminuo Viktor D. Sonnenfeld. // *Glas Slavonije* 26, 7363 (utorak, 1. 4. 1969), str. 1.

² Isto.

³ Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb : Golden marketing - Tehnička knjiga : Press data, medijska agencija HND-a, 2005. Str. 287.

⁴ Isto, str. 439.

⁵ Isto, str. 596.

⁶ Živaković-Kerže, Zlata. *Židovi u Osijeku : (1918.-1941.)*. Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje ; Osijek : Židovska općina ; Cerna : Pauk, 2005. Str. 213.

⁷ Isto.

⁸ Preminuo Viktor D. Sonnenfeld. // *Glas Slavonije* 26, 7363 (utorak, 1. 4. 1969), str. 1.

pa McDonalda, Edwarda Phillipsa Oppenheima, Edgara Wallacea, Ludwiga Windera.

Autorski radovi, djela u kojima je sudjelovao u uređivanju ili sastavljanju jesu *Rječnik hrvatsko-srpskog govora lovačkog, Slavonski narodni kalendar 1948. i Slavonski narodni kalendar 1949.* Sva tri djela kao i neke prevoditeljske radove navodi Zlata Živaković-Kerže⁹ i Julije Martinčić¹⁰. Kalendare spominje i Marija Malbaša¹¹ u svojoj bibliografiji.

3. PRIVATNA KNJIŽNICA

3.1 Nastanak i definicija legata

S obzirom da se prevoditeljskim radom Sonnenfeld počeo baviti vrlo rano, već u svojim dvadesetim godinama, po završetku školovanja i vrativši se u Osijek, pretpostavljamo kako je tada započeo s prikupljanjem knjiga za svoju knjižnicu. Za prevoditeljski rad trebao je dobro poznavati literaturu, a vjerojatno je neke knjige imao i iz studentskih dana. Stoga, smještamo nastanak legata u rane 1920-e godine.

U radu se za samo imenovanje privatne knjižnice navodi pojam legat (tako se navodi i u pisanim tragovima Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek), a za širi kulturno-povijesni kontekst upotrebljava se pojam knjižnica Sonnenfeld.

Bratoljub Klaić definira legat kao „zapis, ostavštinu; oporučni nalog nasljedniku da nekoj osobi isplati stanovitu svotu novaca ili da joj preda određeni dio imetka; legatar – onaj kome je zapisom ostavljen u nasljedstvo samo neki određeni predmet (a ne cijela ostavština ili njezin dio)“.¹²

Pojam legat se u knjižničnoj literaturi definira prema modalitetima nabave te prema izgradnji i oblikovanju knjižničnoga fonda.

„Legat je oporukom ostavljen poklon knjižnici: cjelokupna privatna knjižnica, umjetnički predmeti, radna soba, namještaj i sl. Knjižnica tako postaje nasljednik djela imovine legatora. Na taj način dobivene zbirke vode se kao posebni fondovi“.¹³

„Ukoliko bi knjižnica dobila nečiji legat (zapis), postupit će s darovanom građom prema želji darovatelja, tj. razvrstati građu u svoj fond ili je ostaviti

⁹ Živaković-Kerže, Zlata. *Nav. dj.*, str. 213.

¹⁰ *Od turskog do suvremenog Osijeka / <glavni urednik Julijo Martinčić>. Osijek : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad : Poglavlarstvo grada ; Zagreb : Školska knjiga, 1996. Str. 666.*

¹¹ Malbaša, Marija. *Osječka bibliografija : tiskarsko-izdavačka djelatnost u Osijeku od 1742. do 1978. godine. Osijek : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad, 1981-1985. Sv. 2. 1985. Str. 18.*

¹² Klaić, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi. Zagreb : Matica hrvatska, 2002. Str. 793.*

¹³ Jokanović, Vladimir... [et al.]. *Bibliotekarski leksikon. Beograd : Nolit, 1984. Str. 117.*

u cjelini kako posebnu zbirku“.¹⁴ Pri oblikovanju knjižničkoga fonda Katica Tadić posebno definira legat kao dar. „Posebna je vrsta dara legat, odnosno oporučno ostavljena vlastita knjižnica koju pojedinac zavještuje određenoj knjižničnoj ustanovi. Pojedini autori smatraju legat posebnom vrstom nabave, no kako se i tu radi o pribavljanju građe bez naknade, smatra se posebnom vrstom dara. Takvo je darivanje slično onome kad pojedinac još za života daruje vlastitu knjižnicu. Kada su posrijedi iznimno ugledne osobe i vrijedne knjižnice, legati se mogu posebno obraditi i davati na korištenje kao zasebna cjelina – posebna zbirka.“¹⁵

Prema izgradnji knjižničkoga fonda legat Sonnenfeld u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek statična je zbirka, darovana privatna knjižnica koja se vodi i obrađuje kao posebna zbirka.

3.2. Legat u posjedu GISKO-a

Legat je knjižnici darovala supruga Viktora D. Sonnenfelda, nakon njegove smrti, 1970. godine. Godine 1970., kada legat dolazi u posjed Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, i sama se knjižnica ubrzano razvija i biva prepoznata u svojoj sredini. U 1970-im godinama knjižnica se razvija u najznačajniju javnu narodnu i znanstvenu knjižnicu istočne Hrvatske (Slavonije i Baranje).¹⁶ Ravnatelj je knjižnice tada bio Pavle Blažek.

Do sada nismo naišli na sačuvane pisane tragove o darivanju legata knjižnici. Teško je moguće da je neka građa darovana, a da nema pisanih tragova (jer tragova u Službi nabave niti u Upravi knjižnice nema), stoga ćemo i dalje istraživati ovo pitanje. S darovanom knjižnom građom, uručen je i sastavljeni Popis knjiga biblioteke pok. Sonnenfeld D. Viktora¹⁷ pisan pisaćim strojem. Iz Popisa je vidljiva prijašnja adresa vlasnika legata, Ul. Božidara Adžije 28 (današnja ulica Pavla Pejačevića) Osijek, te smještaj knjiga po ormarima i policama u Sonnenfeldovoj radnoj sobi (privatnoj knjižnici). Elementi bilježeni u Popisu redoslijedom su: redni broj, naziv knjige, autor, prevodilac, izdanje knjige, broj primjeraka, mjesto i godina izdanja, materijalna vrijednost knjiga. Izdanje, prevodilac i tiskar nisu bilježeni učestalo, nema ih kod svakoga primjerka knjige. Posljednje navedeno, vrijednost knjiga nije uopće bilježena.

Popis je zasigurno sastavljalo više osoba, što je vidljivo po različitoj vrsti papira na kojemu je otisnut i po različitom obimu podataka koji su bilježeni za pojedine jedinice knjiga. Negdje su podaci šturi i općeniti, no ponegdje

¹⁴ Upute za poslovanje narodnih knjižnica / uredila Aleksandra Malnar. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996. Str. 20.

¹⁵ Tadić, Katica. Rad u knjižnici [citirano: 2010-05-15]. Opatija : Naklada Benja, 1994. Dostupno na: <http://www.ffzg.hr/infob/biblio/nastava/dz/text/pog2.htm>

¹⁶ Od turskog do suvremenog Osijeka, str. 548.

¹⁷ Popis knjiga biblioteke pok. Sonnenfeld D. Viktora, književnika i prevod.

prepoznajemo tragove knjižničara. Autor, naslov knjige i godina navedeni su kod svih jedinica knjiga. Osim tiskara (kako smo već spomenuli, ne navode uvijek tiskara), bilježeni su i nazivi biblioteka u kojima je knjiga izlazila, napomena o jeziku, biografski podaci o autoru, nazivi mjesta onako kako se unose u kataložni opis (kako je na predlošku, što znači Agram, U Zagrebu, Zagreb, kao i Essekini, Osijek). Mjesta izdanja također nisu navođena kod svih jedinica građe.

3.3. Opis legata

Legat prema internome Popisu knjiga¹⁸ ima 3345 jedinica bibliotečne građe, od čega su pretežno naslovi na njemačkome jeziku, ali i mnoštvo hrvatskih knjiga i serijskih publikacija. Legat je u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek inventariziran u siječnju 2001. godine u posebnu knjigu inventara legat Sonnenfeld, gdje broji 3492 inventarna broja. Tematski legat posjeduje najviše filozofske literature te manje hrvatske književnosti, ali i knjiga s drugih područja.

Najstarija je knjiga iz 17. stoljeća:

- Johannis Coleri, M. *Oeconomia, oder Haussbuch zum calendario Oeconomico & perpetuo gehoring*. Wittenber : [s. n.], 1627.

Ta je knjiga prije nekoliko godina restaurirana u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Iz 18. stoljeća na Popisu su zamijećene dvije knjige:

- Peteresn, Johann Friedrich. *Naturgeschichte und Theorie des Himmels oder Versuch von der Verfassung und dem mechanischen Ursprunge des ganzen Weltgebauedes nach ...* Königsber : Leipzig : [s. n.], 1755.
- Relkovich, Mathie. *Hrvatsko-njemačka gramatika : posveta biskupu u Požegi za Slavoniju od Brodske Regimente* : [s. n.], 1767.

Uz ovu knjigu, Hrvatsko-njemačka gramatika, u Popisu stoji napomena kako je bez uveza i da nedostaje nekoliko listova.

Iz 19. stoljeća približno je tristotinjak knjiga.

Legat ima i jedan Sonnenfeldov rukopis, prijevod Shopenhauera *O načelu razloga*.

Legat broji i značajne naslove istaknutih Hrvata: Juraja Barakovića, Vjekoslava Majera, Ranka Marinkovića, Ive Andrića, Bogoslava Šuleka, Tome Maretića, Vjekoslava Klaića, Ivana Supeka, Eugena Kvaternika, Dragutina Prohaske i drugih.

¹⁸ Isto.

U legatu su brojne serijske publikacije, hrvatski i inozemni časopisi, nekoliko brojeva ili cijela godišta, primjerice, časopis *Interesante Blatt* (iz 1918., 1919., 1908. godine), *Jezik* (1969.), *Priroda* (1967., 1968.), *ABC – tehnika* (1967., 1967.), novine *Hrvatski list* (tiskan u Osijeku iz 1943. i 1944. godine, s uvezom).

U Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici legat Sonnenfeld samo je inventariziran, nije obrađen, ni formalno ni sadržajno. Građa je smještena u posebno čuvanome trezoru, gdje tvori jednu cjelinu, posebnu zbirku.

3.4. Bibliografija o legatu

U literaturi o Viktoru D. Sonnenfeldu ili o posebnim knjižnim zbirkama i privatnim knjižnicama, njegova se privatna knjižnica nigdje ne spominje. Prvo neizravno spominjanje knjižnice je u nekrologu Vladimira Oršanića u Glasu Slavonije: „U tim kasnim svojim noćnim satima, u svojoj radnoj sobi prestao je da živi, u društvu svojih voljenih mislilaca tako brižljivo poređanih u više tisuća svezaka, taj skromni, a tako plodonosni trudenik pera Viktor D. Sonnenfeld.“¹⁹

Literature na odabranu temu nema, samo neki biografski podaci ili povijesni izvori. Legat se samo navodi u svojstvu postojanja u godišnjim izvještajima GISKO-a, člancima Dragutina Katalenca, ali niti jednom u svojstvu opisa zbirke, kao takve. Primjerice, samo kao nabranje posebnih zbirki koje knjižnica posjeduje pa se spominju „Zbirka starih i rijetkih knjiga te legati poznatih osječkih intelektualaca i bibliofila: Viktora Sonnenfelda, dr. M. Polaka, Vjekoslava Hengla i drugih.“²⁰ Posebne zbirke: „legati: Zbirka Dr M. Pollaka (religija, društvene znanosti); Zbirka V. Sonnenfelda (filozofija); Zbirka V. Hengla.“²¹

3.5. Vrednovanje legata

Informacijske razine zbirke, u ovome slučaju legata, određuju se na temelju tehnika i postupaka koji se koriste za prikupljanje podatka za vrednovanje zbirke, a mogu se podijeliti u dvije skupine: tehnike koje su prvenstveno usmjerene na zbirku i tehnike koje su usmjerene na korisnika. Tehnike usmjerene na zbirku ispituju sadržaj i značajke informacijskih resursa da bi se odredila veličina, starost, opseg i informacijska razina (dubina) zbirke u usporedbi s nekim vanjskim standardom. Tehnike usmjerene

¹⁹ Oršanić, Vladimir. In memoriam : Viktor Sonnenfeld. // Glas Slavonije 26, 7363 (utorak, 1. 4. 1969), str. 2.

²⁰ Katalenc, Dragutin. Snovi, ludilo i realnost [citirano: 2010-05-15]. // Vijenac 145(1999). Dostupno na: http://www.matica.hr/MH_Periodika/vijenac/1999/145/html/Bibliotekarstvo/23.htm

²¹ Izvješće o radu Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek za 2009. godinu [citirano: 2010-05-15]. Osijek : Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2009. Str. 4. Dostupno na: http://www.gskos.hr/~descape/files/file/Izvjesce_GISKO_za_2009_.doc.pdf

na korisnika opisuju kako se zbirka koristi i pokazuju djelotvornost zbirke vezano uz korištenje. Kvantitativna mjerenja pokazuju veličinu, starost, korištenje, troškove i druge brojčane podatke.²² Tako se, primjerice, kao polazište u radu na legatu Sonnenfeld ističu kvantitativna mjerenja. Tek nakon jasno određenih kvantitativnih kriterija vrednovanja legata, možemo provesti kvalitativna mjerenja. Ona se postižu subjektivnim vrednovanjima i uključuju stručnu prosudbu knjižničara, procjenu predmetnih stručnjaka ili mišljenje korisnika.

Tinka Katić kao osnovne kriterije vrijednosti građe navodi sadržajnu i formalnu vrijednost. Od formalnih kriterija, svakako je najvažnija rijetkost i jedinstvenost jedinice.²³

Prema Fumagaliju, za vrednovanje knjiga izdvojeni su kao važniji sljedeći kriteriji: autor (tko je pisac knjige, kakvo je bilo njegovo značenje u povijesti književnosti, znanosti i sl.), sadržaj (koja je tema u njoj obrađena, što ona znači ili je nekada značila, je li aktualna), izdanje (o kakvom se izdanju radi, je li to originalno, *editio princeps*, je li pučko, kritičko, divot-izdanje ili neko drugo), tiskar knjige (tko je to, je li poznati majstor, kakvim je postupcima izrađena knjiga, na kakvom materijalu), iz kojega vremena potječe ta knjiga (pitanje njezine starosti), vanjska oprema knjige (posebne ilustracije, vrijedan uvez, sačuvanost primjerka, eventualne bilješke), provenijencija primjerka (čije je bio vlasništvo, vezanost za neki važan povijesni događaj), broj sačuvanih primjeraka (koliko je knjiga rijetka). To bi bila najvažnija objektivna mjerila koja daju knjizi manju ili veću vrijednost knjiga.²⁴ Ti se kriteriji većinom utvrđuju pri postupku obrade građe. „Cilj je bibliotekara koji radi sa starim knjigama ne samo opisati starinu izdanja nego, što je još važnije, rasvijetliti način prenošenja teksta i obilježja po kojima se izdanja razlikuju.“²⁵ Tako i obrada građe postaje važan element pri vrednovanju zbirki.

Postoje, međutim, još i subjektivni momenti koji određenom primjerku daju posebnu vrijednost, npr. što taj primjerak znači nekoj osobi, nekoj ustanovi, po čemu on postaje posebno poželjan. To je onaj *pretium affectionis*, vrijednost za ljubitelja koja inače ne postoji za druge.²⁶

U ovome su radu obuhvaćeni samo subjektivni kriteriji i okolnosti, promatra se što zbirka u cjelini (privatna knjižnica) znači za ustanovu koja

²² Darovi za zbirke : smjernice za knjižnice / glavna urednica Ana Barbarić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. Str. 36-37.

²³ Katić, Tinka. Digitalizacija stare građe. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 46, 3-4(2003), str. 38.

²⁴ Jurić, Šime. Stara i rijetka knjiga. // Standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke tiskane građe / uredila Tinka Katić. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993. Str. 3.

²⁵ ISBD(A) : Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / preporučila Projektna grupa za Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / prevela Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995. Str. VIII.

²⁶ Jurić, Šime. Nav. dj., str. 3.

ju posjeduje, što znači za povijest knjige, a što za povijest i kulturu grada Osijeka.

Ostali su kriteriji obuhvaćeni u dugoročnim ciljevima planiranima za legat Sonnenfeld. Sljedeći dugoročni cilj na kojemu će se istraživati je vrednovanje zbirke legata po navedenim kvantitativnim mjerenjima. Potrebno je po popisima ili inventarnim popisima odrediti stvaran broj naslova ili svezaka. Mjerenja prosječne starosti pokazuju stupanj suvremenosti građe. Postotak naslova koje knjižnica ima i predmetna područja pokazuju širinu i dubinu zbirke. Stoga je legat Sonnenfeld iz više navedenih razloga vrijedna zbirka za Gradsku i sveučilišnu knjižnicu Osijek.

4. KULTURNO-POVIJESNA VAŽNOST LEGATA

4.1 Kulturno-povijesne prilike u Osijeku početkom 20. stoljeća

Kako bismo sagledali život Viktora D. Sonnenfelda i kulturno-povijesnu važnost zbirke legata u vrijeme nastanka, potrebno je promotriti prilike u Osijeku u to vrijeme.

Početak 20. stoljeća Osijek je poslije Zagreba industrijski najrazvijeniji grad Hrvatske. Godine **1902.** utemeljena je dionička tiskara, pokrenute su novine Dan i Narodna obrana. **Godine 1907.** osječki su radnici pokrenuli svoje glasilo na njemačkom Volksrecht (Pravo naroda) te je osnovano Hrvatsko narodno kazalište kao drugo stalno glumište u Hrvatskoj. **To je bila kruna kulturnih nastojanja građana. Ali Osijek se ipak slabo kulturno razvija, razdoblje poslije raspada Austro-Ugarske Monarhije naziva se „stajanje u mjestu“.**²⁷ Izlazak iz krize tekao je vrlo sporo. **Godine 1909.** utemeljen je Klub hrvatskih književnika i umjetnika, otvaraju se škole i gimnazije. **Godine 1918.** utemeljena je radnička tiskara i pokrenut list Radničke novine. **Godine 1920.** pokrenute su novine Hrvatski list i osnovana je tvornica četaka. **Po broju stanovnika Osijek 1931.** godine sa 44 221 stanovnikom ustalio se na četvrtome mjestu u Hrvatskoj.²⁸

U poraću nakon 1945. godine mnogo što se mijenja – cjelokupni politički, upravni, gospodarski, kulturni i socijalni život. Te je godine pokrenut dnevni list Glas Slavonije. Za osječke kulturne prilike značajno je osnivanje Povijesnog arhiva **1947.** godine. i Gradske knjižnice 1949. godine. **Godine 1950.** osnovano je dječje kazalište „Ognjen Prica“ i otvorena Galerija likovnih umjetnosti. **Za književni rad značajan je početak rada Pedagoške akademije 1961.** godine te pokretanje „Revije“, časopisa za književnost, kulturu i društvena pitanja.²⁸ U književnom je i znanstvenom stvaralaštvu nakon Dru-

²⁷ Mažuran, Ive; Vrbošić, Josip. *Osijek : na obalama stoljeća. Osijek: Matica hrvatska : Grafika, 1997. Str. 98*

²⁸ Isto.

gog svjetskog rata, posebice u prvim godinama, nastala duhovna praznina, jer je zahvaljujući boljševičkom režimu grad ostao bez književnika i književnih znanstvenika, pogotovo što je svaki intelektualac bio sumnjivi prikriveni neprijatelj nove vlasti.²⁹ Što se samoga Osijeka tiče, moramo priznati da se ne možemo pohvaliti niti jednim književnikom višega dometa koji bi svojom snagom uspio sebi preko osječkih nakladnika ili tiskara prokrciti put do šire čitalačke publike.³⁰ pisci iz Slavonije zauzimaju istaknuto mjesto, ali analiza tiskarstva u Slavoniji pokazuje kako su ti književnici u radu slavonskih tiskara malo prisutni. Osijek je provincijsko mjesto, a iz Zagreba se dolazi do čitateljske publike. Početkom stoljeća pokazuje se raspršenost i razbijenost intelektualnih i književničkih snaga cijele Slavonije. Možda također zbog dolaska do publike, ali i isticanja važnosti djela, to potvrđuje i sam Sonnenfeld koji je prijevode filozofskih djela koje je smatrao važnima tiskao u Zagrebu i velikim gradovima (Beograd, Sarajevo), dok je dva pučka kalendara i prijevode književnih djela tiskao u bibliotekama dnevnih novina u Osijeku, iako je to moguće i zbog druge suradnje i rada s izdavačem-novinama.

4.2. Zavičajni karakter legata

„Zavičajnu zbirku čini prikupljena, sređena i obrađena tiskana građa i drugi nosioci informacija, koji se svojim sadržajem odnose na određenu geografsku, političku, etničku, povijesnu, kulturnu i ekonomsku sredinu. Zavičajnom fondu pripada i građa koja je nastala, koja je objavljena i tiskana na teritoriju zavičaja, neovisno o mjestu rođenja stvaraoca.“³¹

U legatu je, osim knjiga čiji je autor i sam vlasnik legata Sonnenfeld, znan broj knjiga koje su izdane u Osijeku. Vidi se to iz Popisa knjiga biblioteke pok. Sonnenfelda D. Viktorora. Nedostatak je taj što je kod maloga broja knjiga zabilježen podatak o nakladniku, izdavaču, samo je bilježen autor, naslov knjige, godina i mjesto izdanja Osijek pa tako bez detaljnoga uvida u pojedinačne primjerke knjiga ne možemo saznati nakladnika. Da bismo došli po potpunih podataka, potrebno je knjige formalno obraditi. Tematski su knjige različite, dok neke jesu doista i sadržajem zavičajnoga karaktera, primjerice, *Pravila osječko-doljnogradske Kasine, Povijest gradnje nove župne crkve u Gornjem Osijeku, Mjere protiv požara u starom Osijeku* A. E. Brlića, *Počeci umjetnosti u Osijeku* J. Bösendorfera, *Osječki gradski muzej* F. Buntaka, *Zbirka poviesnih nadpisa grada Osijeka* A. E. Brlića.

Knjige zavičajnoga karaktera s obzirom na mjesto izdanja Osijek jesu: *Iskustveno dušoslovje* / priredio Marijan Vuković. Osijek : [s. n.], 1893. ; Šišić, F. *Županija virovitička u prošlosti*. Osijek : [s. n.], 1896. ; Barušić, F. *Iz*

²⁹ Mažuran, Ive; Vrbošić, Josip. *Nav. dj.*, str. 124.

³⁰ Malbaša, Marija. *Povijest tiskarstva u Slavoniji*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1978. Str. 123.

³¹ *Upute za poslovanje narodnih knjižnica / uredila Aleksandra Malnar*. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996. Str. 113.

prirode. Osijek : [s. n.], 1899. ; Belović-Bernadzikowska, J. *Hrvatski narodni vezovi*. Osijek : Tiskara i knjižara Ljudevita Szeklera, 1906. ; Grusling, A. *Vade mecum spjevao Brod n Savi, 1907*. Osijek : Hrvatska dionička tiskara, 1907. ; Maslarić, B. *Kojim će putem seljak da dođe do zemlje : izdanje riječi radnika i seljaka*. Osijek : [s. n.], 1927. ; Jagodić, Franjo K. *Španjolsko-portugalski razgovori*. Osijek : Štamparija Antun Rott, 1928. ; Kohn, F. *Trgovački i pravni leksikon*. Osijek : Tisak građanske tiskare, 1937.

Još je 20-ak knjiga tiskanih u Osijeku, neke su od njih romani Glasa Slavonije, Biblioteka Hrvatskog lista Građanske tiskare, izvanredna izdanja Kluba hrvatskih književnika u Osijeku (primjerice, *Jubilarni almanah Kluba hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku*).

Tiskare i izdavači u Osijeku koji se navode jesu: Tiskara Antuna Rotta, Tiskara i knjižara Ljudevita Szeklera, Prva hrvatska dionička tiskara, Građanska tiskara, Izdavačko poduzeće.

Nekoliko je i serijskih publikacija izdanih u Osijeku. Osim već spomenutih dnevnih novina *Hrvatski list* i *Glas Slavonije*, tu su i *Osječki zbornik* Muzeja Slavonije, koji su izlazili u periodu od 1942. do 1965. godine. Zbirka legat posjeduje i *Priručni rječnik sveopćeg znanja ili mala hrvatska enciklopedija* u obradi Ivana Zocha i Josipa Mencina i drugih književnika Osijeka, iz 1886., 1887., 1888., 1889. godine.

Zaključujemo kako legat posjeduje knjige zavičajnoga karaktera s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Tematski su pokrivena različita područja, aktualna gospodarska i politička pitanja, književne i kulturne teme, ali i filozofske teme (kao i u cijelome legatu). I sam kratak pregled toga dijela legata daje jasno svjedočanstvo o kulturno-povijesnim prilikama u Osijeku te interesi intelektualca u svojoj društvenoj sredini.

Kratkoročno je moguće usporediti knjige pronađene u legatu Sonnenfeld s radovima Marije Malbaše (*Osječka bibliografija* i *Povijest tiskarstva u Slavoniji*).

Značenje legata za kulturu, društvo i grad Osijek je veliko. Moguće je iščitati povijest tiskarstva, povijest čitalačkih navika, kulturnu povijest grada i predstavnika jednog intelektualca. Značenje legata za ustanovu koja ju posjeduje, Gradsku i sveučilišnu knjižnicu Osijek, također je veliko. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek ima formiranu zavičajnu zbirku i ovaj legat bio bi i jest vrijedan doprinos već postojećoj zbirci. Nažalost, legat još uvijek nije obrađen, na njemu se ništa nije sustavno istraživalo, bez obzira na nebrojene mogućnosti i vrijednosti zbirke, već ranije spomenute u radu. Bio bi vrijedan izvor informacija studentima, znanstvenicima različitih profila, knjižničarima, novinarima, filozofima, prevoditeljima, sociolozima, povjesničarima i drugim zainteresiranim korisnicima.

4.3. Utjecaj novinarstva na formiranje legata

Kulturno-povijesne prilike u kojima živi i radi Viktor D. Sonnenfeld, kao i samo njegovo djelovanje ostavilo je dubok trag i na sam sadržaj legata. Vlasnik legata bio je prevoditelj, novinar i filozof, bio je predstavnik intelektualca svojega vremena. On je cijeli svoj radni vijek proveo u osječkim novinama kao urednik i novinar, stoga su i njihov razvoj i uvjeti imali veliki utjecaj na njegovo stvaralaštvo. Pretpostavljamo kako je tu i veliki značaj politike. „Za svoga života isticao je da je po rođenju Židov, po nacionalnosti Nijemac, a po uvjerenjima Hrvat.“³² Hrvatski je list pod pritiskom i strogim nadzorom politike. „Hrvatski pristaše federalističke stranke, dakle zajedničari, s dr. Franjom Papratovićem na čelu, osnivaju Građansku tiskaru radi tiskanja Hrvatskog lista, glasila stranke. Tiskara se širi, Hrvatski list postaje popularan ne samo u Osijeku, nego u cijeloj Slavoniji. Šestosiječanjskom diktaturom zabranjen je rad hrvatskih političkih stranaka, pa se tada raspušta i Društvo za izdavanje Hrvatskog lista. Tiskara postupno prelazi u vlasništvo nekolicine osječkih građana, a 1935. godine provedena je registracija nove tvrtke pod nazivom Građanska tiskara Krvarić Kamilo i Pavišić Josip d.d. Građanska tiskara radila je nesmetano za cijelo vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, jer je uprava prihvaćala tadašnje političke stavove. Ulaskom u Osijek 14. travnja 1945. tiskaru su zauzeli partizani. Hrvatski list se obustavlja istoga dana. Od 20. travnja tiskaju se Vijesti, a od 1. svibnja Glas Slavonije, koji od tada izlazi neprekidno.“³³ A cijelo to vrijeme Sonnenfeld je značaj novinar i urednik kulturne rubrike. Za to je ipak trebao biti politički podoban ili pak ne pisati protiv vladajućega režima. Istraživanja dokazuju izravni državni nadzor u novinarstvu od 1945. do 1990. godine. Vidljivo je to u zakonskim propisima, izdavačkim odborima, imenovanjima glavnog urednika, imenovanju urednika izdanja, odabiru „provjerenih“ osoba za informiranje o državnim, partijskim i ostalim vrhovnim tijelima, pregledavanju kadrovske dosjea i drugome.³⁴

Građanska tiskara osnovana je s ciljem „da agitacijom i organizacijom među osječkim Hrvatima zastupa hrvatsku politiku i da je po mogućnosti promiče u pokrajini.“³⁵ Od 1936. godine počinje izlaziti numerirana serija Biblioteka Hrvatskog lista gdje su objavljeni u posebnim knjigama romani i novele iz novina. Kako smo već ranije naveli, u toj je biblioteci i Sonnenfeld objavljivao svoje prijevode romana.

Hrvatski je list bio uzor dobrih novina. Vrlo je brzo prešao granice gradskog glasila, a čitao se u cijeloj Hrvatskoj. Kvalitetni politički članci, članci iz

³² Živaković-Kerže, Zlata. *Nav. dj.*, 2005. Str. 213.

³³ *Od turskog do suvremenog Osijeka*, str. 373.

³⁴ Grbelja, Josip. *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.* Zagreb : Naklada Jurčić, 1998. Str. 214-215.

³⁵ Isto.

kulture, gradska rubrika, vijesti iz Slavonije, brojni feljtoni, oglasni prilozi, posebni prilozi za blagdane, dječji Hrvatski list, posebna izdanja Hrvatskog lista, romani i kvalitetne fotografije dijelovi su najčitanijega osječkog dnevnika.³⁶ Na prilike u novinarstvu u Hrvatskoj pa tako i u Osijeku uvelike utječe jačanje političke oporbe. Vrijeme je to kada se novine počinju profilirati, pojavljuju se politički, stranački listovi. Političke vijesti dobivaju prednost, dolaze na prednju stranicu. Novine postaju zaokupljene nacionalnom i stranačkom politikom, te prate njezine uspone i padove. Stoga, početkom 20. stoljeća novine postaju važan, gotovo najvažniji izvor informacija.³⁷

Novinarstvo i visoka razina opće kulture Viktora D. Sonnenfelda utjecala je na pisanje dvaju pučkih kalendara. U prijašnjim vremenima, kalendari čine brojnu i čitanu kategoriju publikacija namijenjenu puku, često su bili jedini izvori informacija i popularno štivo, jeftini i pristupačni. U novije vrijeme kalendari gube pučko obilježje, a oni koji se tiskaju u drugoj polovici 20. stoljeća nisu imali onu važnost koju su kalendari imali u vremenima kada je ta vrsta publikacija bila jedini izvor informacija za poluobrazovani svijet. U novije vrijeme povijesne priloge piše priznati stručnjaci, dobro informirani novinari, priče su stručno i znanstveno utemeljene.³⁸ I taj je autorski rad, vezan uz Sonnenfeldovo novinarsko iskustvo i rad. Kalendare objavljuje u Osijeku, jer su namijenjeni ovdašnjoj čitateljskoj publici.

Svakako da je Sonnenfeld, kao osječki intelektualac, ali i za rad u tako uglednim novinama morao pratiti kulturne i političke trendove te da je to ostavilo dubok utjecaj na njegov čitalački ukus i privatnu knjižnicu.

U 20. stoljeću mnogi su ljudi različitih profesija kupovali stare knjige i stvarali bogate privatne zbirke takve građe. Sonnenfeld je zbog profesionalnih razloga skupljao filozofsku literaturu, koje ima najviše u legatu. Možemo i Sonnenfelda nazvati jednom vrstom bibliofila.

Pojedinci koji su raspolagali viškom novca i ljubavlju za knjigu, nastojali su stvarati zbirke knjiga koje će im biti potrebne za znanstveni rad ili pak zato da se pohvale pred učenim znancima svojom vrijednom knjižnicom. „Herojsko“ doba hrvatske bibliofilije uglavnom je prošlo, ali su mnogi iskreni knjigoljupci htjeli imati u svojim kućnim knjižnicama vrijedne knjige.³⁹

4.4. Utjecaj cenzure na formiranje legata

Razdoblje od 1914. do danas sigurno je jedno od nezapamćenih razdoblja u povijesti knjižnica. Dok javne knjižnice zauzimaju mnogo važnije

³⁶ *Od turskog do suvremenog Osijeka*, str. 374.

³⁷ Vinaj, Marina. *Grada za bibliografiju osječkih novina 1848.-1945.* [citirano: 2010-05-15]. // *Knjižničarstvo* 7, 1/2(2003 <i.e. 2004>), str. 9. Dostupno na: http://www.dksb.hr/knjiznicarstvo/materijali/03_1-2_Vinaj_7.pdf

³⁸ Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata*. Zagreb: Školska knjiga, 2004-2008. Knj. 3. 2008. Str. 154.

³⁹ Stipčević, Aleksandar. *Nav. dj.*, str. 419.

mjesto nego u prošlosti i dok je njihov razvitak i njihova unutarnja i vanjska djelatnost onakva kakva još nikad nije bila, istovremeno ovo je razdoblje najvećih uništenja knjiga i knjižnica, kakvo svijet još nije doživio.⁴⁰

Nezavisna država Hrvatska, s jedne, i partizanski pokret, s druge strane, ne samo da nisu ukinuli cenzuru, već su je u mnogim elementima i afirmirali kao društvenu pojavu. Nimalo slučajno, nova je vlast odlučila najprije staviti pod strogi nadzor dnevne i druge novine zbog njihova golema utjecaja na stvaranje javnoga mnijenja u burnim ratnim vremenima, kada velika većina pučanstva nije niti čitala ništa drugo osim novina.⁴¹ Nepodobne su knjige bile ljevičarske, pornografske, bezvjerske i izrazito protuhrvatske knjige.

„Nepobitno je da su bivšoj državi trebale javne informacije i da ih je brižljivo stvarala i usmjeravala kako bi jačala ideološke temelje svoga sustava (socijalizam-komunizam), a poricala, odricala, odbijala argumente protivne strane (liberalizam-komunizam), nastojeći je suspendirati ili uništiti.“⁴²

Prijevodna djelatnost bila je u Hrvatskoj vrlo razvijena, pa stoga nije cenzuri bilo lako snalaziti se u velikome broju inozemnih pisaca i njihovih djela, posebice zato što su ustaške vlasti morale voditi računa o osjetljivosti Nijemaca i Talijana, ako su autori bili Židovi ili Rusi. Matica hrvatska je dobila cenzorske ovlasti.⁴³ A. Stipčević bilježi zanimljiv podatak o cenzuri u komunističko doba: „U Osijeku, na primjer, čim su komunisti preuzeli vlast, naredili su da se knjige iz narodnih knjižnica sumnjiva i neprijateljskog sadržaja bace na smetlište. Osječani koji su čuli da se na smetlištu nalaze knjige, otišli su na to mjesto i uzimali one knjige koje su im se činile zanimljivima i vrijednima.“⁴⁴

„Privatne knjižnice najbolje su i najuobičajenije mjesto za skrivanje zabranjenih knjiga.“⁴⁵ Svaki intelektualac željan novih spoznaja zanima se za pitanja znanosti, politike, književnosti, a cenzurom su mi ti okviri suženi. Tako može želja za otkrivanjem nepoznatoga ili uopće saznavanja cjelokupnoga znanja i prave istine, navesti čitatelje, bibliofile i vlasnike privatnih knjižnica na nabavljanje zabranjenih knjiga. Pretpostavljamo da je Sonnenfeld imao slične pobude.

S obzirom na stalna čišćenja knjižnica od nepoželjnih knjiga, moguće je zaključiti kako je Popis knjiga zbirke-legata knjižnice Sonnenfeld, obzirom da je u komunističko doba dolazio u knjižnicu, također prošao kroz jednu

⁴⁰ Dahl, Svedn. *Povijest knjige : od antike do danas*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979. Str. 176.

⁴¹ Stipčević, Aleksandar. *Nav. dj.*, 2008. str. 495.

⁴² Grbelja, Josip. *Nav. dj.*, str. 215.

⁴³ Stipčević, Aleksandar. *Nav. dj.*, 2008. str. 501.

⁴⁴ Isto, str. 513.

⁴⁵ Stipčević, Aleksandar. *Kako izbjeći cenzora*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1997. Str. 179.

vrstu provjere i cenzuru. Iako uvidom u Popis nalazimo na ideološki orijentirana djela (Marxa, Engelsa i drugih).

Vlasti su se služile različitim postupcima kako bi očistile privatne knjižnice od zabranjenih knjiga, no i onih koje nisu bile izričito zabranjene ali su bile loše i za vlast opasne. Tako, između ostalih postupaka, A. Stipčević navodi: vlasti su pregledavale sadržaj privatnih knjižnica nakon smrti njihova vlasnika.⁴⁶

Pretpostavljamo i da su tiskana Sonnenfeldova djela i prijevodi također prolazili kroz cenzuru, što je većina knjiga u doba komunizma i oštrog političkog režima trebala proći. Trebalo bi provesti reviziju i usporedbu popisa knjiga legata Sonnenfeld sa zabranjenim knjigama i utvrditi ima li i u kojoj mjeri nepodobnih knjiga. No, moguće je kako je i sam Sonnenfeld također redovito čistio svoju privatnu knjižnicu, jer je to ipak bio najuobičajeniji način čišćenja. Knjige koje je i ako je Sonnenfeld sam uklonio, nemoguće je utvrditi.

5. ZAKLJUČAK

Za razumijevanje kulturnih, povijesnih i socijalnih važnosti jednoga razdoblja prošlosti, ali i njezina utjecaja na sadašnjost i budućnost, potrebno je poznavati njezina ishodišta pisanog kulturnog naslijeđa. Kao svoj doprinos u stvaranju nacionalnog knjižnog blaga, vidimo predstavljanje privatne knjižnice poznatog osječkog i hrvatskog prevoditelja, novinara i filozofa Viktora Sonnenfelda.

Upravo ovi fondovi spomeničke građe svjedoče umnogome o navikama i interesima svojih imatelja, progovaraju o vremenima u kojima je zbirka stvarana, oslikavaju društvena i kulturna zbivanja sadržajem i raznolikošću građe, uvezima, ukrasima, ex librisima, posvetama, bilješkama na marginama. Knjiga na taj način i sama postaje svjedokom vremena, vrlo često nudeći slojeve prepoznavanja u ranijim vlasnicima koji su ostavili svoje tragove.⁴⁷

Knjige imaju svoju određenu vrijednost (poučnu, znanstvenu, umjetničku, etnografsku i dr.) te mogu poslužiti kao svjedočanstvo sredine i vremena u kojima su nastale, s ciljem što svrsishodnijeg očuvanja kulture pisane baštine.

S obzirom na to da se u hrvatskim knjižnicama čuvaju mnoge vrijedne zbirke čija je povijest neistražena i slabo poznata, potrebno je nastaviti s

⁴⁶ Stipčević, Aleksandar. *Cenzura u knjižnicama*. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske studije, 1992. Str. 125.

⁴⁷ Vinaj, Marina. *Tiskopisi XVI. stoljeća iz Riznice Muzeja Slavonije u Osijeku*. Osijek : Muzej Slavonije, 2007. Str. 4.

proučavanjem života i djela poznatih hrvatskih knjižničara, istražiti pojedine privatne i spomeničke knjižnice i legatate kako bi se na osnovi analize njihova sadržaja moglo zaključivati o informacijskim, obrazovnim i kulturnim vezama i potrebama hrvatske inteligencije u 19. i tijekom prve polovine 20. stoljeća, istražiti razvoj, utjecaje i međusobne dodire hrvatskih i drugih europskih knjižnica i knjižničara u 19. i 20. stoljeću.⁴⁸

Ući u trag knjigama neke ličnosti jedan je od važnih aspekata knjižničarstva koje se bavi starom knjigom, ne samo zbog rekonstrukcije određene zbirke ili knjižnice, već i zbog istraživanja kulturno-povijesnih prilika u kojima je njen sabirač živio. Izbor građe u privatnoj knjižnici osvijetlit će istodobno i bogatstvo duha nekadašnjeg vlasnika i duh vremena u kojem je knjižnica sabirana.⁴⁹ Stoga je vrlo važno obraditi i formalno i sadržajno cijelu zbirku, te bi daljnja detaljna sadržajna analiza i proučavanje zbirke legata na sociološkoj, knjižničarskoj i povijesnoj razini dalo mnogo zaključaka o svemu navedenom. Zbirka legat Sonnenfeld mali je doprinos povijesti privatnih knjižnica u Osijeku, Slavoniji i Hrvatskoj.

Literatura:

1. Dahl, Svedn. Povijest knjige : od antike do danas. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979.
2. Darovi za zbirke : smjernice za knjižnice / glavna urednica Ana Barbarić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010.
3. Grbelja, Josip. Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990. Zagreb : Naklada Jurčić, 1998.
4. ISBD(A) : Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / preporučila Projektna grupa za Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / prevela Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.
5. Izvješće o radu Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek za 2009. godinu [citirano: 2010-05-15]. Osijek : Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2009. Dostupno na: http://www.gskos.hr/~descape/files/file/Izvjesce GISKO za 2009_doc.pdf
6. Jokanović, Vladimir... [et al.]. Bibliotekarski leksikon. Beograd : Nolit, 1984.

⁴⁸ Tadić, Katica. Nav. dj.

⁴⁹ Katić, Tinka. Stara knjiga : bibliografska organizacija informacija. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007. Str. 34.

7. Jurić, Šime. Stara i rijetka knjiga. // Standardiziranje katalogne obrade stare i rijetke tiskane građe / uredila Tinka Katić. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993. Str. 1-6.
8. Katalenac, Dragutin. Snovi, ludilo i realnost [citirano: 2010-05-15]. // Vijenac 145(1999). Dostupno na:
9. http://www.matica.hr/MH_Periodika/vijenac/1999/145/html/Bibliotekarstvo/23.htm
10. Katić, Tinka. Digitalizacija stare građe. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 46, 3-4(2003), str. 33-47.
11. Katić, Tinka. Stara knjiga : bibliografska organizacija informacija. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007.
12. Klaić, Bratoljub. Rječnik stranih riječi. Zagreb : Matica hrvatska, 2002.
13. Malbaša, Marija. Osječka bibliografija : tiskarsko-izdavačka djelatnost u Osijeku od 1742. do 1978. godine. Osijek : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad, 1981-1985. Sv. 2. 1985.
14. Malbaša, Marija. Povijest tiskarstva u Slavoniji. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1978.
15. Mažuran, Ive; Vrbošić, Josip. Osijek : na obalama stoljeća. Osijek: Matica hrvatska : Grafika, 1997.
16. Novak, Božidar. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb : Golden marketing - Tehnička knjiga : Press data, medijska agencija HND-a, 2005.
17. Od turskog do suvremenog Osijeka / <glavni urednik Julijo Martinčić>. Osijek : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad : Poglavarstvo grada ; Zagreb : Školska knjiga, 1996.
18. Stipčević, Aleksandar. Cenzura u knjižnicama. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske studije, 1992.
19. Stipčević, Aleksandar. Kako izbjeći cenzora. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 1997.
20. Stipčević, Aleksandar. Socijalna povijest knjige u Hrvata. Zagreb : Školska knjiga, 2004-2008. Knj. 3. 2008.
21. Tadić, Katica. Rad u knjižnici [citirano: 2010-05-15]. Opatija : Naklada Benja, 1994. Dostupno na: <http://www.ffzg.hr/infoz/biblio/nastava/dz/text/pog2.htm>

22. Upute za poslovanje narodnih knjižnica / uredila Aleksandra Malnar. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996.
23. Vinaj, Marina. Građa za bibliografiju osječkih novina 1848.-1945. [citirano: 2010-05-15]. // Knjižničarstvo 7, 1/2(2003 <i.e. 2004>), str. 7-35. Dostupno na: http://www.dksb.hr/knjiznicarstvo/materijali/03_1-2_Vinaj_7.pdf
24. Vinaj, Marina. Tiskopisi XVI. stoljeća iz Rizinice Muzeja Slavonije u Osijeku. Osijek : Muzej Slavonije, 2007.
25. Živaković-Kerže, Zlata. Povijesni pregled Osijeka [2010-05-15]. Dostupno na: <http://www.tzosijek.hr/osijek-povijest.html>
26. Živaković-Kerže, Zlata. Židovi u Osijeku : (1918.-1941.). Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje ; Osijek : Židovska općina ; Cerna : Pauk, 2005.

Izvori:

1. Popis knjiga biblioteke pok. Sonnenfeld D. Viktora, književnika i prevod. Osijek : [S.n.], 1970.
2. Preminuo Viktor D. Sonnenfeld. // Glas Slavonije 26, 7363 (utorak, 1. 4. 1969), str. 1.
3. Oršanić, Vladimir. In memoriam : Viktor Sonnenfeld. // Glas Slavonije 26, 7363 (utorak, 1. 4. 1969), str. 2.